

Акімов М. О.,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНЕ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ У СВІТЛІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

У поточному році чинний Кримінальний кодекс (далі – КК) України [1] зазнав докорінних змін: із 1 липня набув чинності Закон України від 22.11.2018 № 2617-III «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [2]. Цей закон запровадив нову класифікацію кримінально каранних діянь – кримінальні проступки замість злочинів невеликої тяжкості, нетяжкі злочини замість злочинів середньої тяжкості; сукупність же кримінальних проступків та злочинів складає кримінальні правопорушення.

Критерієм поділу останніх на певні категорії, як раніше, є вид та розмір кримінального покарання, що може бути призначене за їх вчинення. До кримінальних проступків (згідно ч. 2 ст. 12 КК України) віднесені передбачені цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення яких передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

У зв'язку із цим варто зазначити, що на відміну від штрафу (граничний розмір якого законодавчо закріплений), зміст формулювання «інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі» потребує з'ясування. Його буквальне тлумачення дозволяє дійти висновку, що йдеться лише про два види кримінальних покарань, у назвах яких вжито словосполучення «позбавлення волі», – власне позбавлення волі та довічне позбавлення волі. Проте у науці кримінального права є усталеною точка зору про те, що перелік кримінальних покарань, пов'язаних із позбавленням волі, ширший. Він включає також тримання у дисциплінарному батальйоні для військовослужбовців та арешт.

Чи пов'язаний арешт із позбавленням волі, як він співвідноситься із позбавленням волі і наскільки обґрунтовано призначати його особам, які вчинили кримінальні проступки? Відповідно до ч. 1 ст. 60 КК України арешт полягає у триманні засудженого в умовах суворої ізоляції строком від одного до шести місяців; для засуджених у віці від 16 до 18 років цей строк (згідно ст. 101 КК України) становить від 15 до 45 днів. Натомість позбавлення волі (ст. 63 КК України) полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу. Довічне позбавлення волі (ст. 64 КК України) як вид покарання відрізняється від позбавлення волі на певний строк лише тривалістю виконання.

Співставлення характерних ознак арешту та позбавленні волі свідчить, що перше як вид кримінального покарання навіть визначено «суворіше» за друге: арешт передбачає сувору ізоляцію засудженого, тоді як позбавлення волі – просто ізоляцію (слід наголосити, що кримінальне та кримінально-виконавче законодавство дещо не узгоджуються між собою у частині регламентації умов виконання арешту: перше передбачає тримання засуджених в умовах суворої ізоляції, а друге – в умовах ізоляції). Утім, незважаючи на наведену термінологічну різницю, законодавець фактично прирівняв ці два види кримінальних покарань одне до одного: відповідно до підпункту «а» п. 1 ч. 1 ст. 72 КК України одному дню позбавлення волі відповідає один день арешту.

Що ж до умов відбування, то згідно ст. 15, 50–53 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України [3] засуджені відбувають арешт в арештних домах, як правило, за місцем засудження, весь строк в одному арештному домі (за винятком випадків переведення у зв'язку із хворобою особи, з метою забезпечення її безпеки чи з інших поважних причин), тримаються в умовах ізоляції роздільно (залежно від категорії, до якої належить особа). На них поширюються права, обов'язки, заборони та обмеження, матеріально-побутове забезпечення і медичне обслуговування, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі. Засуджені до арешту залучаються (в порядку черговості та не більш як на дві години на день) лише до безоплатної праці з благоустрою арештних домів, поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення арештних домів продовольством.

Зазначене свідчить, що позбавлення волі та арешт за умовами їх виконання відповідають одне одному як з точки зору кримінального, так і з позицій кримінально-виконавчого законодавства.

Розширення кількості видів кримінальних покарань у чинному кримінальному законі повинно було надати судам можливість більш гнучко реагувати на вчинення певних суспільно небезпечних діянь та реалізувати державний осуд конкретної кримінально протиправної поведінки у формі, що відповідає б тяжкості скоєного та накладала на засудженого ті обмеження, які б належним чином та лише на час, потрібний для досягнення мети покарання, позбавляли особу тих чи інших прав чи свобод.

Саме на прикладі арешту доводиться констатувати, що ця мета залишилась не досягнутою. Ураховуючи характер цього виду покарання, арешт мав би призначатись більш широко за кримінальні проступки та нетяжкі злочини (раніше – за злочини невеликої та середньої тяжкості), будучи менш тривалим та водночас «дешевшим» за вартістю виконання (порівняно із позбавленням волі).

Станом на 22 жовтня 2020 року арешт передбачений як кримінальне покарання у 127 нормах (статтях та частинах статей)

Особливої частини КК України. Залежно від терміну, на який призначається дане покарання, їх можна поділити на три групи:

1. Призначення арешту на строк до 3 місяців передбачене у 9 нормах, з яких 5 містять склади кримінальних проступків.

2. Призначення арешту на строк від 3 до 6 місяців передбачене у 15 нормах, у тому числі у ст. 321 – двічі (у ч. 1 та 2), і серед них 3 містять склади кримінальних проступків.

3. Призначення арешту на строк до 6 місяців передбачене у 103 нормах, у тому числі у 8 статтях – двічі (ч. 1 та 2 ст.ст. 136, 171, 180, 337, 338, 376, ч. 1 та 3 ст. 197¹, ч. 1 та 4 ст. 358), і з них 51 містить склади кримінальних проступків.

Таким чином, законодавець фактично передбачив можливість призначення не менш (а то і більш) суворого покарання за діяння, що далеко не завжди співрозмірні йому, порушивши логіку побудови системи кримінальних покарань (від найменш тяжкого до найтяжчого).

З огляду на викладене вище, а також беручи до уваги, що реалізація мети покарання у разі його призначення за вчинення кримінального проступку видається цілком можливою шляхом накладання матеріальних обмежень (тобто без позбавлення особи волі), ми вважаємо за доцільне редакційно змінити ч. 2 ст. 12 КК України, точно вказавши в ній всі види кримінальних покарань, що не призначаються у разі його вчинення (арешт, тримання у дисциплінарному батальйоні для військовослужбовців та позбавлення волі). Такий спосіб вже відомий чинному кримінальному закону (ст. 75, 81–83, 104 КК України), випробуваний часом і практикою застосування, а тому дозволить одночасно і усунути невизначеність поняття кримінального проступку, і скоротити доволі широкий перелік останніх.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 р. № 2617-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n30>.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.